

HORVATH ZOLTÁN ÉS NÉMETH ANDOR: A KEGYENC (GRÓF TELEKI LASZLÓ ÉLETE) (Pantheon kiadás Budapest, 1936)

Végre a magyar írók érdeklődése is fölkel a magyar múlt iránt. Végre akad már kísérlet, amely a Harsányi Zsoltokon túl a mai magyar irodalom belső színvonalához méltó igényességgel és készséggel próbálja történetünk egy darabját visszaidézni. Horváth Zoltán és Németh Andor Teleki könyve a múlt századbeli magyar nemzetiségi harcok egyik leg-nemesebb, belső konvulzióban legmegkapóbb figuráját a mélylélektan eszközeivel, realiztikusan hozza közel számos új adalékot ásva ki Teleki közéleti pályája medréből. Kár, hogy a portré csak a már történelemben lépett Telekivel foglalkozik, attól az időtől, hogy a 48-as forradalmi kormány Párisba küldi követnek. Teleki közlete mindenki szeme láttára tényleg itt kezdődik, a lélektani rajz azonban, éppen mert lélektanról van szó, feltételezi az előzmények ismeretét is. Ebben viszont szerzők túl szűkszavúak. Viszont annál gazdagabb a 49-es emigráció sorsának, szerepének megérzékesítésében és azokon az oldalakon, ahol Teleki a sors elé megy. A kitűnő munkának záró fejezetéből szívesen mutatjuk be olvasóinknak azokat az oldalakat, melyeken Teleki sorsa bezárul.

Este Hajnik Pállal vacsorázik, csaknem szótlanul. „Jól nézd meg Teleki Lászlót, mert nem igen látod többé“ mondja Hajnik a lányának, mi-nekutána látogatóik távoznak. Teleki hazamegy, a másodikemeleti ebéd-lőben együtt találja Teleki Gyulát, Teleki Sándort, feleségeiket és Tisza Lajost. Csak néhány pillanatig marad társaságukban. „Holnap hosszabb időre elutazom, igen szenvedő vagyok“, — mondja s már indul kifelé. Inasának meghagyja, hogy másnap reggel félnyolckor kopogjon be hozzá, most pedig hozzon teát. Aztán íróasztalhoz ül, előveszi másnapi beszédét s fennhangon felolvassa magának. Így találja szobájában féltizenkettő-kor Tisza Kálmán, ki világhosszút látván, még bekopog hozzá. Mielőtt elköszönne, Teleki odaszól neki: „Holnap hosszú időre elutazom, neked kell átvenned helyemet. Jóéjszakát.“

Aztán becsukja Tisza Kálmán után az ajtót, kiveszi revolverét, leteszi az éjjeli asztalkára órája mellé s vetkőzni kezd.

*

Mihez kezdett, mikor egyedül maradt? Minő gondolatok foglalkoztatták? lefeküdt-e vagy virrasztott? Ébren készült-e halálára vagy hajnalban, új napra ébredve fordította-e maga ellen a fegyvert? Nem lehet tudni. Bármit mondanánk, kitalálás, játékos hipotézis maradna.

Bizonyos annyi, hogy napok óta készült a halálra. Meghasonlásba került önmagával s nem talált belőle más kiutat, mint a halált.)

Ugyilátszik, a halált megelőző hetekben ráeszmélt valamire, amire valamennyien ráeszmélhetnének, ha volna rá elég lelkielőzék: arra, hogy a céllal és értelemmel telített élet, mely azontúl, hogy egyetért magával, még történelmi missziót is teljesít, előbb ér véget, mint a gépezetet működtető fizikai funkciók. Van egy idő, amikor az egyén nemcsak magát teljesíti ki, de kora aspirációit is. Aztán lassanként kiszorítottatik s már csak teher önmagának és a világnak. A világ új utakon jár, új emberek irányítják s viszik előbbre.

Teleki a romantikusok nemzedékéhez tartozott, romantikus forradalmár volt. A kiegyezést megelőző esztendőök viszont realiztikusak. E kort nem Teleki reprezentálja, nem is Kossuth, hanem Deák és Andrássy. Teleki, judicious ember létére, hazatérése után felismerte a helyzetet. Az, hogy a politikailag naiv tömegek kultuszt csináltak a személyéből, percekre megszédíthette, de mikor szemtől szembe nézett a történelmi

szituációval, nem téveszthette meg. Ha nincsenek kötelezettségei az emigrációval szemben, ha nem kellett volna attól tartania, hogy passzivitását félremagyarázzák, talán lett volna polgári bátorsága levonni a következtetést s átengedni Deáknak a politika irányítását, kit mélységesen nagyrabecsült s kinek bölcsességében megbizott. Amíg nem nézett farkasszemet a halállal, még misszionának érezhette megbosszulni Batthyány halálát, megalázni a dinasztíát, az örökkévalóság perspektívájából azonban hitványnak kellett, hogy tartsa az ilyen Petronius féle játékokat.

Mіндеz igaz. Azonban mégsem tudunk hinni a gondolatok kizárólagos kényszerítő erejében. Elhatározásainkba a test is beleszól. A kínzó fájdalmak, a triviális testi fájdalmak, amelyek állandóan megkeserítették Teleki életét, kedélytelenné tették napjait. S még ez sem minden. Nincs determinált kényszerítés. Talán este még nem akart meghalni, csak reggel határozta el magát, a morózus hajnalban, mert nem volt kedve új napot kezdeni.

1861 május 8. Reggel félnyolc. A Szervita tér csendes épületei alsznak. Egyszerre csak zavaros hangok hallatszanak a kétemeletes Teleki-palotából, a lakáj magából kikelve ront ki a térre és tovarohan, utána egy szobalány szalad ki a kapun, kezeit tördelve, zokogva, fent kitarul egy ablak, a házvezetőnő kihajol és utána kiált: „Szólj a rendőrnek!”

A palotában rohangálás, ajtócsapkodás. Ablakok nyílnak, fejek hajolnak ki, mi történt? Futólépésben jönnek a rendőrök. Jön a lakáj az orvossal. Felrohannak az emeletre.

A grófi lakás dolgozószobájában ötven év körüli férfi fekszik a kerevet előtt, arca ráncos, földszínű, ajka vérhabos, vonagló keze pisztolyt szorongat.

Elhomályosuló öntudatában lázas képek kergetik egymást.

Szélviharszerű embermoraj. Azt kiáltják: „Független Magyarországot!”

Az orvos összehuzott homlokkal vizsgálja a pörköltszélű kis sebet.

A haldokló pillái mögött a Károlyi-palota nagy terme vibrál, sok főúri hölgygel, kik egy kecskeszakállas emberkét zsibonganak körül.

„Párisból jövök, Lamartine üdvözli a magyarokat“ — szavalja az emberke.

A zsibongás erősödik. Páris, Páris. Ki kell küldeni valakit Párisba. Ki kell küldeni Teleki Lacit.

„Nem engedem!“ — sikoltja egy női hang. „Nem engedem Lacit!“

Orczyné.

„Csak pár perce van hátra“ — mondja az orvos.

A Szervita-téren lélekzetvisszafojtva bámul a tömeg a másodikemeleti ablakra. A kaput rendőrök állják el, csak az országos nevű közéleti férfiakat engedik be a palotába, kik a szerencsétlen esemény hírére odasiettek.

A tömeg tisztelettudó morajjal adja a nevüket tovább.

„Deák Ferenc!“ — „Eötvös József!“ — „Kemény Zsigmond!“ — „Tisza Kálmán!“ — „Félre az utból, vigyázat!“

Négy ember lehozza a holttestet, a furgon már előállt. Boncolni viszik.